

TENTATIVE DE CONSTITUIRE A ORGANIZAȚIILOR ȘI PARTIDELOR DE ORIENTARE NAȚIONALĂ ÎN BASARABIA LA ÎNCEPUTUL SEC. XX

Silvia DULSCII,
doctor în istorie,
Academia de Administrare Publică
de pe lângă Președintele Republicii Moldova

SUMMARY

The study is dedicated to the process of the introduction of the national emancipation ideology and the activities carried out by the leaders of the Basarabian society such as B. P. Hasdeu, C. Stere, E. Gavriluța, I. Pelivan, P. Halippa. The key message of the study is that the events which occurred at the beginning of the 20th century in Russia were of an importance that has overcome the geographical and chronological limits of the empire, opening the way to the socio-political life democratization and realization of the desire of tens and hundreds of million of people. For Basarabia, this was the beginning of the national renaissance, the return to national authentic values. The role and scope of the political parties as ideas generation, organization and implementation was one of the most important in the process of social and national emancipation.

La începutul sec. XX, Basarabia, ca și alte gubernii din Imperiul rus, cu populație alogenă, aspira spre satisfacerea necesităților și intereselor social-politice și naționale. Lipsa unor centre universitare, a instituțiilor de cultură, a unui mediu sociocultural, a unei clase politice mature, capabile să genereze și să realizeze idei social-politice, naționale și existența unui puternic aparat polițienesc de supraveghere, cu o amplă rețea de agenți, făceau ca starea generală să fie calificată ca una de hibernare politică. Modestele rezultate obținute de mișcarea social-politică, de către societatea basarabeană la începutul sec. XX, au fost menționate în numeroase relatări, de diverse personalități, care au reflectat,

într-un fel sau altul, situația din ținut¹.

Starea de liniște care domnea în Basarabia era totuși una aparentă. Afirmările precum că populația era preocupată doar de grijile pământului, că era loială față de putere și că se afla departe de „furtunile” revoluționare, care băntuiau în marile centre universitare, nu sunt întru totul obiective și nu se bazează pe un studiu profund al stării de lucruri în ținut.

Una dintre particularitățile de prim-plan ale fenomenului abordat este plasarea intelectualității naționale în fruntea mișcării naționale. Ponderea neînsemnată a burgheziei naționale în componența burgheziei basarabene, în cadrul căreia predominau alogenii, numărul relativ mic

al muncitorilor industriali, nivelul extrem de redus al științei de carte în mediul autohton și, îndeosebi, în cel rural, au determinat rolul intelectualității naționale în edificarea partidelor și organizațiilor politice din ținut. Liberalizarea relativă a vieții politice în Imperiul rus, agitația socială care a pătruns chiar și în cele mai obscure regiuni ale imperiului, au servit ca fundal, dar și ca imbold pentru înfiriparea organizațiilor naționale ale românilor basarabeni. În anul 1905, Societatea Milcov a românilor basarabeni, cu sediul la București, al cărei președinte era basarabeanul B. P. Hașdeu, a întreprins tentativa de a constitui Partidul Național Român din Basarabia. Acest partid urma să aibă și propriul organ de presă - *Basarabia*, fiind difuzat în mod clandestin în Basarabia. Această tentativă nu s-a încununat de succes, deși întreaga echipă de la ziarul *Basarabia* a urmărit permanent același scop de constituire a unui partid al românilor basarabeni ce urma să poarte denumirea de Partidul Național al Românilor Basarabeni.

Și aceste pledoarii n-au avut sorti de izbândă din simplul motiv că autoritățile țariste nu tolerau asemenea intenții. Înfiriparea timidă a primelor organizații naționale era însoțită de activitatea publicistică. În această perioadă s-a lansat în viața politică a Basarabiei o serie de publicații periodice de limbă română, cea mai semnificativă dintre ele fiind *Basarabia* (1906-1907).

La 24 mai 1906, grație eforturilor lui Constantin Stere și a colegilor săi din Basarabia, a ieșit de sub tipar primul număr al gazetei *Basarabia* sub direcția avocatului Em. Gavrilă. Aceasta a fost prima gazetă de limbă română, care, începând cu primele numere, și-a formulat

revendicările prin articolele-program: trezirea conștiinței naționale a poporului, școală în limba maternă, participarea băștinașilor la viața politică a Rusiei. Ziarul opina că un regim constituțional în Rusia, Duma imperială vor rezolva chestiunea națională în Basarabia². Aproape fiecare număr al gazetei conținea teze privind școala națională, școala în limba națională, evoluând în continuare până la revendicări naționale radicale - autonomie provincială. Spiritul combativ al gazetei se datora colaboratorilor săi. Viitori frunțași ai mișcării naționale din Basarabia: I. Pelivan, I. Inculeț, P. Halippa, V. Oatu, C. Inculeț, I. Inculeț, M. Vântu, A. Nour, T. Roman, A. Mateevici, S. Cujbă, Gh. Stârcea³ ș.a., care, prin articolele lor îndrăznețe, de pe paginile gazetei, abordau probleme stringente ale societății moldovenești, înaintând diverse revendicări de ordin economic, politic, național.⁴ În numărul 12 al gazetei *Basarabia* a fost publicat programul partidului, principalele teze ale căruia se axau pe problemele privind administrarea Basarabiei și elaborarea noii legislații agrare. Prin organizarea Basarabiei programul revendica revenirea la clauzele stipulate în Statutul pentru întemeierea provinciei Basarabia din 1818, în care se menționa: „Basarabia păzește orânduiala ei națională și din pricina aceasta primește o deosebită formă de ocărnuire”, folosirea limbii naționale în toate domeniile, stabilirea anumitor privilegii și drepturi locale, crearea unui Consiliu Suprem Gubernial, ales pe principii democratice, prin vot egal, direct, care va administra provincia. Cel de-al doilea compartiment de revendicări era consacrat chestiunii țărănești⁵.

În program se menționa că pământurile mănăstirilor, donate pe timpuri de către

domnitorii Moldovei pentru satisfacerea necesităților culturale naționale și în scopuri de binefacere, urmează să constituie fondul național cultural al Basarabiei și să treacă în administrarea Consiliului Suprem Gubernial. În program se stipula ideea oferirii din fondul cultural a terenurilor în arendă doar agricultorilor basarabeni „muncitori”, în limitele corespunderii capacităților de muncă a fiecărei gospodării, de a prelucra pământul cu forțe proprii, fără aplicarea muncii înălmite.

Se menționa că arenda va fi pe un termen lung, la un preț avantajos, stabilit de Consiliul Suprem și că nu va suferi schimbări pe parcursul termenului de arendă. Veniturile obținute urmau să servească la construcția școlilor naționale la sate, la susținerea bisericilor sărace și dezvoltarea spirituală în satele din Basarabia. În program se menționa, de asemenea, că dacă pământul din fondul național-cultural nu va fi suficient pentru satisfacerea necesităților țăranilor, în limitele stabilite de Adunarea Generală din toată Rusia, Consiliul Gubernial va fi obligat cu ajutorul Băncii Țărănești să răscumpere de la moșieri, la un preț echitabil, atâta pământ, cât va fi necesar pentru aceste scopuri.

Consiliului Gubernial i se atribuia în program obligația de a contribui la organizarea societăților sătenești de arendă a latifundiilor moșierești. Astfel, Consiliul Gubernial era obligat să arendeze pământul de la moșieri cu acordarea lui ulterioară țăranilor. Conform programului, Consiliul căpăta dreptul de supraveghere a respectării condițiilor de arendă și de acumulare a veniturilor în folosul statului. Erau prevăzute acțiuni, orientate spre elaborarea legilor cu privire la acordurile de muncă între țărani și moșieri, protejarea țăranilor contra abuzurilor din partea moșierilor și

arendașilor. În scopul supravegherii respectării legilor adoptate, se propunea constituirea „Institutului inspectorilor agrari” și a „Caselor de conciliere”, fiind în drept de a trimite în judecată pe toți acei, care nu respectau legile, și a anula acordurile neechitabile. În seama Consiliului Gubernial urma să fie pusă sarcina dezvoltării agriculturii și organizării muncii agricole.

Pentru realizarea acestor obiective, în program se prevedea organizarea „Tovărășiilor de ajutor reciproc și creditare”, crearea „Uniunii cooperatorilor”, „Caselor de economii și de creditare”. Se stipula ideea înființării școlilor speciale în diverse ramuri ale gospodăriei sătenești, astfel satisfăcându-se necesitățile gospodăriilor în specialiști, în funcție de necesități și condiții locale⁶. În linii generale, acest program era un program cadet, deși existau și unele deosebiri. Astfel, dacă programul cadeților prevedea înstrăinarea pământurilor moșierești în mod forțat, ca o măsură principală de completare a fondului agrar de stat, în programul Partidului Național Democrat atragerea marilor latifundii, în același scop, era condiționată de insuficiența pământurilor mănăstirești. În programul Partidului Național Democrat suprafața terenurilor oferite în arendă era determinată de norma de muncă, iar suprafața de pământ răscumpărată de la moșieri de către Banca Țărănească era determinată, spre deosebire de programul cadeților, de necesitatea satisfacerii depline a doleanțelor țăranilor fără de pământ și cu puțin pământ. Programul Partidului Democrat Național a fost publicat la 5 iulie 1906, în perioada în care dezbaterile proiectelor de lege agrară ale partidelor cadet și al trudovicilor, care înaintau revendicări cu privire la

înstrăinarea pământurilor moșierești, au condus la dizolvarea Dumei de Stat. Într-o atare situație era firesc să fie tratată cu ostilitate o gazetă, tipărită în limba română, și care conținea destule „idei revoluționare, separatiste, unioniste”. Inițial, activiștii de partid întâmpinau doar o ușoară rezistență din partea autorităților. Atitudinea relativ loială a autorităților vis-a-vis de acțiunile propagandiștilor este, în fond, explicabilă. În primul rând, societatea încă nu era divizată în funcție de apartenența de partid, procesul se afla în faza incipientă. Activiștii de partid, de regulă, erau persoane influente. Pe de altă parte, autoritățile locale, nefiind suficient inițiate în materie de ideologie, nu erau capabile să raporteze de sine stătător unele sau alte partide la categoria de partide loiale statului sau partide de opoziție, ce făc parte din tabăra „inamicului”. Din aceste considerente, acțiunile autorităților față de activiștii partidului erau sporadice și nedeterminate. Evenimentele însă s-au derulat cu o iuțime de invidiat. Ele au demonstrat că și în Basarabia administrația gubernială era capabilă, ca și în întregul imperiu, să manifeste o atitudine extrem de ostilă față de intelectualitatea națională. Ziarului *Basarabia* i se aduceau acuzații de separatism. Autoritățile țariste nu acceptau tendințele „revoluționare” ale gazetei și, cu atât mai mult, nu doreau să tolereze abordarea de către ea a problemelor naționale. Sute de exemplare ale gazetei, expediate în toate colțurile Basarabiei, erau confiscate în mod abuziv. Articolele, care explicau programul partidului, erau tratate ca extrem de dăunătoare și ca un pretext pentru acțiunile de constrângere ale administrației. Politica administrației față de membrii partidului purta un caracter ofensiv și dur. Autoritățile exercitau per-

manent presiune asupra membrilor partidului, depuneau eforturi pentru paralizarea celei mai progresiste părți a societății basarabene, ce tindea spre idealurile promovate de partid. Înlăturarea gazetei se realiza prin intimidări, prin interzicerea abonării la ziar, concedieri din serviciu și arestări. Este bine cunoscut cazul lui Em. Gavrilă, care a fost condamnat pentru articolul lui P. Halippa „Liga țăranilor și stăpânirea” la o lună „la ostrov” sau la o amendă de 100 de ruble.

În ajutor autorităților a sărit „adevăratul rus”, P. Crușevan, care ataca de pe paginile gazetelor sale «Друзь» ziarul *Basarabia*, acuzându-l de filoromânism, de pericolul care-l prezintă pentru statul rus. Aproape fiecare număr al gazetei «Друзь» conținea atacuri la adresa redactorului gazetei *Basarabia* Em. Gavrilă, erau supuse criticii programul și activitatea grupului democrat. Printr-o serie de articole, semnate de diferiți colaboratori (A. Nour, A. Șmidt), gazeta caută să-l combată pe Crușevan, protestând împotriva obscurantismului acestuia, numindu-l „vânzător de neam” și prezentându-l ca pe cel „ce-a învrăbit între ele toate neamurile poporului rusesc”⁷. După dispariția gazetei, la 11 martie 1907, apar alte ziare, cum ar fi *Viața Basarabiei* (redactor A. Nour), *Basarabia Reinnoită* (sub redacția lui V. Brăiescu), *Moldovanul* (Gh. Madan), *Luminătorul*, care, la fel, au jucat un rol semnificativ în procesul de trezire a conștiinței naționale și de culturalizare a românilor basarabeni.

În 1907 se încearcă înființarea Partidului Național-Liberal Basarabean. Protagonist al acțiunilor preparatorii privind înființarea partidului a fost L. Stamati⁸, eforturile cărui au fost susținute de un grup de boieri moldoveni, care nu sprijineau politica țaristă

de deznăționalizare în ținut, păstrându-și nealterată conștiința națională. Pentru facilitarea procesului de constituire a partidului, s-a decis întemeierea unei publicații de limbă română, în scopul propagării programului viitoarei formațiuni. Ziarul avea menirea să contribuie la lărgirea bazei sociale a acestuia. Acordul dintre L. Stamati și V. Brăiescu, gazetar din Iași, încheiat la 10 februarie 1907, la Chișinău, stipula ca ultimul să tipărească și să expedieze 500 de exemplare ale săptămânalului *Basarabia Reînnoită* la Chișinău. L. Stamati urma să finanțeze publicația și să asigure ziarul cu articole scrise de către basarabeni. În același timp, la Chișinău, a fost elaborat „Programul Partidului Național-Liberal al Basarabiei”. Primul număr al organului Partidului Național-Liberal al Basarabiei, cu denumirea *Basarabia Reînnoită*, apare la 6 martie 1907, conținând principalele prevederi ale programului⁹. În scopul evitării persecuțiilor poliției și a reacției represive a autorităților, autorii programului, liderii viitorului partid, făceau declarații de fidelitate și loialitate față de împărat, promovând o politică cumpătată și bine chibzuită: „Voim ca în mod pașnic, cinstit și demn să indicăm calea care ar putea remedia o stare de lucruri care privesc, în primul rând, pe moldovenii din Basarabia, căci interesele lor ne-ara propus să le apărăm. Voim prin cuvânt bun, prin sfat blând și înțelept, să contribuim la lămurirea unor lucruri anormale, care nu pot tihni nimeniuia, care nu pot mulțumi pe nime.” Din păcate, sursa nu oferea informații detaliate privind componența grupului de inițiativă a partidului, limitându-se doar la mențiunea: „Reprezentăm pe mai mulți prieteni moldoveni basarabeni, supuși credincioși ai M. S. Țarului și cetățeni ai

Imperiului Rus, care au pus bazele unui Partid Național-Liberal Basarabean în dorul lor de a servi cauza basarabenilor și în dragostea nețărmuită care o au ca treburile să meargă bine în toată Basarabia. Suntem din organul Partidului Național-Liberal al moldovenilor basarabeni și înjghebarea cât mai bună și mai trainică a acestui partid urmărim și noi¹⁰. De pe paginile ziarului moldovenii erau chemați să adere la partid. Conform programului, forma de guvernământ în Rusia urma să fie „o monarhie constituțională” cu un parlament, ales în baza dreptului de vot universal, direct, egal și secret. Prin monarhie constituțională se avea în vedere „reprezentanța constituțională cu alegeri constituționale, făcute după toate normele moderne, alegeri liberale, cu liste electorale și drept înjghebate așa cum se urmează în toate statele civilizate”. Autorii programului erau convinși că un astfel de sistem va garanta procesul normal al statului, înlăturând violența, zăpăceala, va stabili ordinea internă și respectul din partea țărilor vecine. Prin aceasta partidul își demonstra adeziunea sa la principiile democratice și implementarea lor în viața Basarabiei. Duma de Stat, în concepția lor, urma să fie creată din „reprezentanții tuturor națiilor conlocuitoare în Rusia și din reprezentanții tuturor păturilor sociale”. Parlamentul urma să se aleagă în baza dreptului de vot universal, direct, egal și secret. Această revendicare suna mai mult ca doleanță, posibilă într-un viitor apropiat, pentru moment, însă se acceptau alegerile indirecte, astfel încât, în Dumă să aibă preponderență „elementul cult și avut, care va putea judeca, mai cu sânge rece și înțelepciune lucrurile, știut fiind că numai acele state pot privi cu încredere viitorul, unde pătura cultă are predominarea în toate treburile

publice.” Astfel, liderii Partidului Național-Liberal se manifestau ca adepți ai „unui progres normal, lent, fără violență și fără exagerări”. Se opina, în continuare, că partidul va pleda în favoarea unui acces liber la învățătură pentru toți, fără deosebire de clasă. În acest sens, se preconiza crearea unor șanse egale pentru toți doritorii de a învăța, inclusiv pentru țărani și reprezentanții altor categorii sociale. O altă prevedere a programului viza încurajarea culturii, muncii. Un alt compartiment al programului se referea la procedura alegerilor. Considerând legislația privind alegerile drept una ineșitabilă, se propunea ca alegerile să aibă loc în fiecare capitală de județ, în trei colegii, primul colegiu urmând să fie alcătuit din marii proprietari și pătura cea mai cultă, colegiul al doilea era al burgheziei, micilor proprietari și „păturii celei mai culte”, colegiul al treilea - al țăranilor.¹¹ După acumularea unei anumite experiențe de către mase, ca urmare a aplicării acestui principiu în cadrul alegerilor, programul prevedea trecerea la un colegiu unic. Partidul se pronunța activ în favoarea unei ample reprezentări în parlament a tuturor națiunilor din imperiu și, bineînțeles, a basarabenilor. Liderii partidului considerau necesar acest lucru, deoarece, menționau ei, națiunile din imperiu se deosebeau între ele și „numai un reprezentant „ieșit din rândul acestui neam poate vorbi în cunoștință de cauză de interesele acestui neam”. Astfel, se credea că va fi posibil de evitat pătrunderea în Dumă a străinilor ”poloni și nemți”, chemați să reprezinte interesele moldovenilor. Liderii partidului nu acceptau principiul majoritar de reprezentare în Dumă și în organele eligibile guberniale. Această poziție era generată de dorința de a proteja

populația autohtonă din orașele basarabene, care, către această perioadă, s-au pomenit în minoritate în comparație cu alogenii. Autorii programului subliniau necesitatea respectării de către autorități a drepturilor și libertăților proclamate de către Manifestul din 17 octombrie. Programul partidului mai revendica lichidarea vechiului sistem de perfectare a pasapoartelor, pe care îl găseau depășit și costisitor. Se propunea simplificarea procedurii eliberării pașaportului, în baza cererii oricărui supus al imperiului, fără deosebire de confesiune, naționalitate.

O altă revendicare viza introducerea impozitului proporțional pe venit, motivând, că vechiul sistem fiscal rus era ineșitabil, păturile de jos plătind mai mult decât cele avute. Una dintre cele mai îndrăznețe revendicări ale Partidului Național-Liberal se referea la autonomia provinciilor, anexate la Imperiul rus. Programul sublinia că principiul „centralizat nu e bun și el a dat rezultate rele în toate statele”. Singura cale care putea asigura unui stat progresul era considerat principiul descentralizării, care va asigura libera dezvoltare a diferitelor naționalități conlocuitoare în Imperiul rus. În Basarabia, o astfel de descentralizare urma să aibă loc în urma instituirii unei Diete, similară cu cea din Bucovina, abilitată să cerceteze problemele locale, cu atribuțiuni dispozitive în viitorul apropiat. Dieta urma să fie constituită pe aceleași principii ca și Duma imperială. Dieta urma să dispună de dreptul de a decide în problema limbii utilizate în biserică, școală, organe judiciare. În localitățile cu populație mixtă (românească și rusească) urma să se stabilească utilizarea celor două limbi - româna și rusa, iar în localitățile cu populație autohtonă - utilizarea în exclusivitate a limbii române. De rând cu

aceste probleme, se abordează chestiunea de naționalizării, promovată de autoritățile țariste în ținut. Se insistă ca „fiecărui neam care locuiește astăzi în imperiu să i se respecte susceptibilitățile, dezvoltarea și drepturile sale naționale.” În acest scop, se insistă să nu mai fie aduși încoace coloniști străini, poloni și nemți. Era criticată politica de rusificare aplicată în procesul de instruire a cadrelor teologice. Totodată, autorii programului căutau să asigure autoritățile de fidelitate față de țar, în cazul „respectării datinilor, obiceiurilor, limbii neamurilor din Rusia, îngăduirii dezvoltării lor naționale”. Tezele programului prevedeau, de asemenea, dezvoltarea unei armonii și a unei păci sociale, pronunțându-se împotriva luptei de clasă „pentru curmarea vrăjbei și urii reciproce”. În domeniul legislației, autorii programului criticau legile discriminatorii aplicate față de țărani, propunând egalitatea tuturor în fața legii. Se pleda, de asemenea, pentru ca toate clasele să dispună de drepturi politice, iar legile excepționale pentru țărani să fie abrogate. În concepția autorilor proiectului de program, toate aceste modificări erau chemate să amelioreze situația în țară, să îmbunătățească legislația imperială și să nu-i „distrugă actuala organizare socială”. Ele trebuiau să consolideze instituțiile statului, contribuind la democratizarea lor. Se considera că exploziile sociale puteau fi prevenite anume prin acordarea drepturilor și libertăților poporului. Această revendicare era una dintre cele esențiale din programul partidului. Era necesar să fie elaborate legi care să-i garanteze libertatea individuală fiecăruia, libertatea de a munci, de a cugeta. Această grupare boierească

s-a plasat pe poziții liberale, revendicând soluționarea problemelor de ordin social, economic, politic. Caracterul avansat al platformei politice a partidului a pus în gardă autoritățile. De aceea, au fost întreprinse toate măsurile pentru a nu permite constituirea partidului și a paraliza accesul organului de presă al partidului din România în Basarabia. Numerele 2,3 și 4 ale ziarului *Basarabia Reîmnoită* au fost confiscate în oficiul poștal din Chișinău și distruse. Programul partidului nu se referea la cea mai stringentă problemă - țărănească, împroprietărirea țăranilor cu pământ. Omiterea acestei probleme era dictată de unele considerente de ordin tactic și anume - pentru a nu provoca nobilimii basarabene anumite frustrări și a nu o îndepărta de mișcarea națională, în cadrul căreia ei trebuiau să joace un rol deosebit, datorită poziției sociale pe care o ocupau, nivelului de instruire și cultură pe care îl dețineau.

În concluzie, putem menționa, că mutațiile serioase ce au avut loc în Rusia, la începutul sec. XX, manifestul de la 17 octombrie 1905, transformarea Rusiei într-o monarhie constituțională, instituirea parlamentului - Duma de Stat, toate acestea au creat premise favorabile pentru revigorarea mișcării naționale a românilor basarabeni care s-a manifestat, inclusiv, și prin tentativele de constituire a unor organizații și partide politice. În decurs de doi ani, în stânga Prutului, au fost întreprinse câteva tentative de constituire a unor partide naționale care, prin revendicările formulate în programele lor, au demonstrat că în Basarabia existau un spirit național, demnitate națională și o mișcare de emancipare națională.

BIBLIOGRAFIE

1. A.O.S.P., F. 50, inv. 2, p.III, d. 94; Ciobanu, Șt. *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, București, 1929, 21; Seaton Watson, R.W. *Transylvania: a Keyproblem*, Oxford, 1943. - P. 51.
2. Ciobanu, Șt. *Din istoria mișcării naționale în Basarabia*, Chișinău, 1933. - P.6.
3. Varta, I. *Presa românească din Basarabia la începuturile sale*.// *Destin românesc*, 1994, nr.4. - P. 21.
4. *Ibidem*.
5. Varta, I. *Unele deziderate ale mișcării naționale a românilor basarabeni la mijloc de an 1906*. // *Destin Românesc*, 1995, nr. 1. - P. 54-55.
6. *Ibidem*.
7. Ciobanu, Șt. *Din istoria mișcării naționale în Basarabia*, Chișinău, 1933. - P. 15.
8. Varta, I. *Presa de limbă română din Basarabia în perioada primei revoluții ruse (1905-1907)*.// *Presa din Basarabia: analize, contexte, valori (1854-2004)*, Chișinău, 2005. - P 54-55.
9. *Ibidem*; Ciobanu, Șt. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*. Chișinău, 1991. - P. 231.
10. *Presa de limbă română din Basarabia în perioada primei revoluții ruse (1905-1907)*.// *Presa din Basarabia: analize, contexte, valori (1854-2004)*, Chișinău, 2005. - P.55.
11. Varta, I. *Opțiunea programatică a Partidului Național-Liberal din Basarabia (1907)*. // *Literatura și Arta*, 1997, nr.52. - P.7.

Prezentat : 29 ianuarie 2010.

Recenzent : Nicolae SALI, doctor în istorie, conferențiar universitar.

E-mail : dulschi@mail.ru